

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. І. МЕЧНИКОВА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН
ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

СУДОВА РИТОРИКА

Електронні методичні рекомендації
до практичних занять з курсу для здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

ОДЕСА
2023

**УДК 808.51.(072)
С892**

Укладач:

О. Д. Гринь, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Рецензенти:

О. І. Донченко, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

А. В. Левенець, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права та правосуддя економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою економіко-правового
факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.*

**Судова риторика [Електронний ресурс] : електронні
С892 методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Судова
риторика» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої
освіти спеціальності 081 «Право» / уклад. О. Д. Гринь. – Одеса,
2023. – 50 с. – 0,8 МБ.**

У методичних рекомендаціях розкривається програма курсу, даються вказівки для опанування лекційним матеріалом, наведено основні положення до вивчення дисципліни «Судова риторика» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» спеціальності 081. Методичні рекомендації допомагають при підготовці до практичних занять, оформленні робіт при самостійному виконанні завдань.

УДК 808.51.(072)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	8
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	35
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ.....	37
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ.....	40
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ	43

ВСТУП

Мета дисципліни – формування знань про теоретичні основи судового красномовства; опанування формами ефективної переконуючої комунікації у різних (у т.ч. нестандартних) юридичних ситуаціях; практичне оволодіння техніками комунікативного впливу відповідно до мети, призначення й умов спілкування; вироблення навичок переконання, аргументації та полеміки у майбутніх правників.

Завдання дисципліни:

- розвинути навички з побудови та виголошення судових промов різних видів;
- ознайомити здобувачів з історією судового красномовства;
- дати здобувачам академічні знання про види аргументації та навички з виклику необхідних риторичних емоцій;
- озброїти майбутніх фахівців навичками з оволодіння своїм голосом, вироблення ясності та чистоти вимови, правильної передачі змістовних та емоційних аспектів мовлення;
- забезпечити оволодіння правильного використання лексико-фразеологічних та стилістичних можливостей літературної мови;
- сформувати у здобувачів мовленнєві уміння, необхідні для реалізації комунікативних завдань юриста.

Міждисциплінарні зв'язки: Логіка, Психологія, Ораторське мистецтво, Українська мова (за професійним спрямуванням), Історія держави та права зарубіжних країн, Цивільне процесуальне право, Кримінальне процесуальне право.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є формування знань про теоретичні основи судового красномовства; практичне оволодіння техніками комунікативного впливу відповідно до мети, призначення й умов спілкування; формування навичок з побудови та виголошення судових промов різних видів; вироблення навичок переконання, аргументації та полеміки у майбутніх

правників.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен:

знати: основні положення класичної та сучасної риторики; взаємозв'язок філософських, моральних та стилістичних аспектів красномовства у сучасному світі; риторичну термінологію; основні положення з історії та джерел риторики; способи аргументації, коректні та некоректні прийоми ведення дискусії та суперечки;

вміти: продукувати тексти різних типів промов з потрібної теми і для різних ситуацій; членувати текст, точно визначати тему, тези, докази, операції, мовні засоби, доцільність кожного слова; аналізувати зразки судових промов визначних ораторів минувшини і сучасності; уважно і критично ставитись до свого мовлення і суспільної мовної практики.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовний модуль 1. Загальна риторика

Тема 1. Судове красномовство як складова професіоналізму юриста

Професійні комунікації юриста. Уміння пояснювати, доводити та переконувати як складові ефективної комунікації правника. Особливості професійного (ділового) спілкування юриста. Закони докомунікативної, комунікативної та посткомунікативної фаз діяльності оратора-правника (концептуальний закон, закон аудиторії, стратегічний закон, тактичний закон, мовленнєвий закон, закон ефективної комунікації).

Тема 2. Історія судового красномовства

Судове красномовство – найдавніший жанр красномовства. Давня Греція – батьківщина судового красномовства. Суд в Афінах. Форма та зміст судової промови. Видатні давньогрецькі оратори. Демосфен як судовий оратор. Судове красномовство Давнього риму. Марк Тулій Цицерон – автор промов у цивільних та кримінальних справах. Мистецтво судового красномовства давньої Грузії та Вірменії. Колхідська риторична школа. Французьке судове красномовство XI-XIX століть. Судове красномовство в Україні після Судової реформи 1864 р. Судова реформа в Україні та майбутнє української судової риторики.

Змістовний модуль 2: Теоретичні основи судової риторики

Тема 3. Судова полеміка

Змагальність судового процесу. Відправники судової промови. Полеміка у судовому красномовстві. Процесуальні позиції учасників судових дебатів. Допустимі засоби полеміки. Види полемічних «хитрощів» та шляхи їх нейтралізації. Характеристика запитань і відповідей у полеміці.

Тема 4. Доказ у публічному виступі

Головні формально-логічні закони мислення. Докази як вид полеміки. Поняття, структура та основні види доказу. Правила і помилки у висуненні тези, аргументації та демонстрації. Теза та антитеза.

Тема 5. Судова промова. Звинувачувальна та захисна промови у судових дебатах

Судова промова як визначальний елемент судових дебатів. Призначення та мета судової промови. Особливі риси судової промови. Етапи підготовки судової промови. Визначення тактики судового оратора: принципи, способи, прийоми. Особливості композиції судової промови. Обов'язкові елементи звинувачувальної та захисної промов. Судова промова як монолог. Діалогічність судової промови. Репліка у суді – як промова особливого роду.

Тема 6. Спілкування із судовою аудиторією

Судова аудиторія. Психологічний та етичний аспекти діяльності судового оратора. Етичні основи судових дебатів. Вимоги до мовленнєвої поведінки судового оратора.

Тема 7. Мова права

Мова права як соціально та історично сформована система мовних засобів у юридичній галузі. Особливості мови права. Стилiстична диференційованість юридичної мови. Культура юридичного документа. Мовленнєві кліше у тексті судової промови.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема 1. Судове красномовство як складова професіоналізму юриста

План

1. Судова риторика та судова ораторська майстерність: визначення та особливості.
2. Культура мовлення як ознака загальної культури та рівня освіти мовця.
3. Особливості професійного (ділового) спілкування юриста.
4. Мовленнєва культура. Культура мови юриста.
5. Закони ораторської діяльності.
6. Якості та ознаки переконливого мовлення.
7. Поняття риторичного ідеалу.
8. Риторика в повсякденному житті.

Завдання:

«Самопрезентація».

Підготуйте та виголосите промову «Я». Її тема – Ви самі. Її мета - познайомити з собою, представити себе. Розповідаючи про себе, свій характер, захоплення, сильні та слабкі сторони натури, намагайтесь не просто подати анкетні дані, а ще й розкрити свій внутрішній світ.

Умови:

- ви представляєте свою персону незнайомому колективу, – визначтесь, хто ваші уявні слухачі;
- використовуйте відповідні до ситуації та аудиторії мовні засоби.
- форма і порядок викладення – вільні;
- регламент – 2-3 хвилини.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Невід’ємним компонентом професійного фаху юристів є ораторська майстерність, оскільки вони за службовим обов’язком постійно повинні

спілкуватися з людьми, уміти обстоювати свої позиції, виразно, зрозуміло, переконливо висловлювати свої думки.

Судове красномовство як жанр риторики, існує та розвивається вже не одне тисячоліття. З часів наукового обґрунтування ораторського мистецтва геніальним мислителем античності Арістотелем, судова риторика виступає однією з основних його складових.

Готуючись до цієї теми здобувачі мають пригадати, що процес створення публічної промови передбачає докомунікативний та комунікативний етапи. Докомунікативний етап закономірно зумовлює наступний – комунікативний, тобто успіх останнього залежить від якості першого етапу. Лише за цієї умови мовець має можливість творити на етапі виконання, тобто вільно реалізувати свій мисленнево-мовленнєвий риторичний продукт у різних варіантах. Як зазначав Д. Карнегі, «добре підготовлена промова – це на 9/10 виголошена промова». Не менш важливе судження висловив В. Гюго про взаємозв'язок імпровізації та підготовки: «Імпровізація – не що інше, як раптове і довільне відкриття резервуару, який називається мозком, але потрібно, аби цей резервуар був повний, від повноти думки залежить багатство мовлення».

Слід звернути увагу, що докомунікативний етап підготовки оратора до промови базується на п'яти законах: концептуальному, аудиторії, стратегії, тактики та мовному.

Необхідно запам'ятати, що концептуальний закон – базовий закон ораторського мистецтва, який передбачає пошук істини через всебічний аналіз предмета мовлення. Інакше кажучи, він відповідає за винайдення задуму і характеризує культуру мислення мовця. Задум (концепцію) Г. Сагач порівнює з образом людини на гірській вершині, з якої вона може побачити й осмислити те, що не спроможна зрозуміти, перебуваючи «внизу» (на своїй галявині), бо не здатна охопити цю «галявину» (предмет, проблему) цілісно.

Закон аудиторії пов'язаний з умінням складати портрет аудиторії, соціальної групи, співрозмовника з метою «запущення» концепції в

суспільство. Ораторське мистецтво стверджує: мова має бути «зшита» за міркою слухача, як плаття за міркою замовника.

Стратегічний закон, який «запускає» концепцію в суспільство, тобто актуалізує ті чи інші грані концепції залежно від типу аудиторії. Він передбачає наявність цільової установки (завдання, надзавдання), виявлення актуальних для даної аудиторії проблем через формування конструктивних питань та розкриття іманентних (внутрішніх) суперечностей у проблемі (причинно-наслідкові зв'язки); визначення основної тези як грані концепції. Цільова установка складається з двох компонентів: завдання, спрямованого на розв'язання тих чи інших чинників, аргументів, позицій і, зрештою, на переконання аудиторії у чомусь, та надзавдання, яке має емотивно-спонукальний характер.

Тактичний закон передбачає реалізацію стратегії доведення (робота з фактами та аргументами), володіння системою прийомів згуртування одностумців, їх активізації, прийомів педагогіки співробітництва.

Мовний закон відбиває процес вираження думки в адекватній словесній (вербальній) формі, яка становить систему комунікативних якостей мовлення. Специфіка мовного закону ораторського мистецтва полягає в тому, що цей закон фокусує на собі цінний досвід різних лінгвістичних дисциплін (стилістики, прагматики, основ культури мовлення, лінгвістики тексту та ін.) зі створення повноцінної комунікації і завдяки цьому стає тією базою, яка дає змогу людині оволодіти грамотним процесом говоріння (як уникнути комунікативних провалів, помилок) і навіть піднятися до рівня мистецтва живого слова (одержання етикоестетичного задоволення від свого та чужого мовлення).

Процес безпосереднього контакту з аудиторією оратора базується на законі ефективної комунікації, який передбачає володіння психологією спілкування: коригування стратегічного (уточнити цільову установку, коло проблем для обговорення, тезу), тактичного (замінити, доповнити засоби аргументації й активізації мисленнєвої та почуттєвоемоційної діяльності аудиторії), мовного

(відібрати найбільш ефективні мовленнєві засоби впливу на аудиторію) законів у перебігу спілкування; управління власною поведінкою (володіння власним психологічним станом, уміння узгоджувати свої жести, міміку та інші рухи тіла із задумом); управління поведінкою аудиторіїю

Закон ефективної комунікації має ту систему необхідних передумов, від якої залежить ефективність реалізації продукту підготовчого (докомунікативного) етапу; крім змістовного аспекту, він включає ще й дієву сторону комунікації (фіксація оратором не тільки того, що він говорить, а й контроль за своєю діяльністю: як я та інші робимо).

Посткомунікативний етап діяльності оратора здійснюється відповідно до системно-аналітичного закону, який передбачає вміння оратора аналізувати свій та чужий риторичні продукти розумовомовленнєвої творчості: самоаналіз (рефлексія, коригування продукту).

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Кацавець Р. С. Мова у професії юриста. К.: Центр навч. літератури, 2017. 304 с.
2. Куньч З. Й. Риторика : підручник Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 494 с.
3. Береза Т. А. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів: Априорі, 2015. 420 с.
4. Гринь О. Д., Донченко О. І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. *Науковий вісник Одеського Національного університету*. 2014. том 19. Випуск 3 (24). С. 7-16.
5. Джеймс Борг Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. ФБ722058У.: 2019. 304 с.
6. Донченко О. І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3 (61). С. 5-1.
7. Ковальов Б. Мистецтво слова. К: Центр навчальної літератури, 2020. 114 с.
8. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 496 с.

9. Кушнір Р. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодували стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 249 с.
10. Молдован В. В. Судова риторика. К.: Юрінком Інтер, 2020. 496 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Історія судового красномовства

План

1. Основні етапи розвитку судового красномовства. Значимість законів Солона у розвитку судового красномовства.
2. Судове красномовство Давньої Греції.
3. Видатні судові оратори Давньої Греції.
4. Цицерон – автор промов у цивільних та кримінальних справах.
5. Еволюція судових інститутів та судового красномовства у Давньому Римі.
6. Судова реформа 1864 року в Україні: її зміст та вплив на судове красномовство того часу.
7. Видатні оратори України ХХ століття.
8. Судова риторика у новітню епоху історії України.

Завдання:

Що я знаю про оратора?

Дайте характеристику професійної діяльності таких судових ораторів:

- Демосфен;
- Цицерон;
- Коні Анатолій Федорович;
- Руденко Роман Андрійович.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

У межах підготовки до даної теми, здобувачі мають звернути увагу, що розвиток риторики в Давній Греції у V-IV ст. до н. е. пов'язаний з епохою софістики, яка піддавала сумніву можливість вірогідного пізнання істини і взагалі критично-недовірливо ставилася до спроб її пізнання, тому спрямувала

увагу на ближчий, конкретніший і доступніший об'єкт пізнання - людину, її розум і духовну сферу. Це дуже яскраво відображене в словах Протагора: «Людина - міра всіх речей: існуючих - що вони існують, неіснуючих - що вони не існують».

Софісти (в перекладі з грецької - учителі мудрості, майстри), виходячи з ідеї, що об'єктивної істини немає, а може бути тільки суб'єктивне судження про істинність, проголосили, що істинною буде та думка, яка переконливіша. Тому вчителі софістики своє завдання вбачали в тому, щоб навчити переконувати інших, вміти навмисне робити думку, ідею слабкою або сильною. Для того щоб виробити в учнів уміння переконувати слухачів, використовувалися два основні засоби впливу: мистецтво міркування (діалектика) і мистецтво спілкування (риторика). Хто оволодіє цими мистецтвами переконувати, той зможе домогтися успіху в тогочасному демократичному суспільстві Афін, той стає «громадською» людиною. Зрозуміло, що у зв'язку з цим зростала роль риторики як науки переконання.

Слід звернути увагу, що на розвиток риторики впливали філософські школи софістів: діалектики, елєати, піфагорійці.

Основою діалектики є ідея вчення Геракліта Ефеського (кінець VI — початок V ст. до н. е.) про рух і змінність світу («все тече, все змінюється»). Софісти поширили цю ідею на речі та людей, на те, що про будь-яку річ і про все може бути кілька думок і з різних, часом взаємовиключних, позицій. В дію мав вступати доказ, спрямований на переконливість певної думки. Мистецтво доказу породило логіку, яку Арістотель пізніше оформить як науку.

Елєати відстоювали багатоманітність думок, скептицизм стосовно істини і намагалися утверджувати свої думки за допомогою гімнастики розуму, майстерної вибудови доказів.

Піфагорійці під впливом вчення Піфагора про гармонію небесних тіл шукали гармонію в людині і знаходили її через мову, формували засоби мови, звучання, ритму, стилістичних прикрас.

Софісти багато зробили для розвитку мови і мовознавства, риторики й етики. Протагор першим сформулював правила граматики й орфоєпії (зрозуміло, що тодішня граMATика не мала сучасного вигляду), поділив слова на частини мови, ввів поняття способу дієслів і назвав чотири способи. Як свідчить Арістотель, Протагор розділив «роди імен... чоловічий, жіночий, середній».

Нарешті, софістика зробила основне: до існуючої родової елітарності (за походженням, належністю до певного, зокрема аристократичного, роду) додала елітарність за освітою і знаннями. В демократичній державі кожний має право висловити свою думку у відкритій публічній дискусії і думка його може бути сприйнята, але він має подбати про свої освіту і знання.

Необхідно звернути увагу на передумови розвитку риторики в Давній Греції, а саме: змагальність, існуюча усна традиція ліричної та епічної поезії, культ живого, а не писаного слова та демократичний устрій Давньої Греції: верховний суд, народні збори і рада п'ятисот.

Необхідно зауважити, що давні греки тривалий час терпіли свавілля родової знаті, яка карала всіх за традиційними неписаними законами аристократичної ради (ареопагу). Ясно, що найбільше кривд зазнавав демос (простолюднини). Під тиском афінського демосу було прийнято закони, за якими стали судити і аристократів, і простий люд. Так у Давній Греції аристократія втратила право самочинно карати чи милувати.

Крім того, слід звернути увагу на суді присяжних (гелій), який був створений за часів Солона, суддею якого міг стати будь-який громадянин держави незалежно від майнового цензу, якому виповнилося 30 років. Залежно від того, якою була судова справа і наскільки важлива, жеребкуванням обиралися судові засідателі за кількістю 201 або 401 чи 501, а для винятково складних кримінальних справ обиралося 1001, 1500 і навіть 2001 суддя. Такий суд неможливо було підкупити. Проте, крім цього суду, ніяких інших юридичних інституцій (прокуратури, адвокатури, слідства) не було. Позивач сам був слідчим, а відповідач - захисником. Усе це відбувалося без ділових

паперів, тільки в живих промовах. Якщо немає позивача чи відповідача, його замінювали родичі, близькі люди, друзі. Після заслуховування сторін таємним голосуванням виносився вирок. У таких ситуаціях рішення суду присяжних залежало від того, яке враження на суддів справлять промови позивача і відповідача, хто зможе засобами живого слова більше переконати суддів у своїй правоті.

Так у суспільстві виникла гостра, життєво необхідна потреба в красномовстві і зростав попит на риторів-учителів красномовства та риторичні школи. Суспільство стало цінити тих, хто вмів себе захищати, добре говорити, гідно триматися перед публікою.

Давні греки розуміли, що суд є найкращим способом вирішення конфліктів і демократична, справедлива держава немислима без юридичної системи, яка з цього часу активно розвивається, і насамперед засобами риторики. Риторика гучно про себе заявила саме судовим красномовством.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Поліщук А. С. Риторика Давньої Греції: доарістотелівський період: навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філології. Київ : Логос, 2018. 354 с.
2. Гавел В. Промови та есеї. Комора, 2016. 144 с.
3. Голубчик Н., Кучерук О., Горошкіна О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика. К.: КНТ, 2018. 258 с.
4. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2013. 416 с.
5. Діомідова О. Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів ХІХ – ХХ ст. : монографія. Харків, 2015. 199 с.
6. Колотілова Н. А. Специфіка взаємозв'язку логіки і риторики в «Логіці» А. Арно і П. Ніколя. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип.75 (№8). С. 278-280.
7. Колотілова Н. А. Особливості концепції риторики Б. Ламі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2014. № 4 (118). С. 16-19.

8. Колотілова Н. А. Логіка і риторика в дослідженнях аргументативної проблематики початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 2. Філософські науки. С.69-72.
9. Красницька О. В. Спадщина риторів та ораторів доби античності в ораторській діяльності сучасного викладача. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 2(104), 2022. С. 52-63.
10. Требін М. П. Ораторське мистецтво: підручник за ред. проф. М. П. Требіна і Г. П. Клімової ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 207 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема: Судова полеміка

План

1. Полеміка у судовому красномовстві.
2. Історія мистецтва суперечки.
3. Суперечка та її різновиди.
4. Полемічні «хитрощі» у суперечці.
5. Питання та відповіді у процесі судочинства.

Теми рефератів

1. Культура сперечання.
2. Види спору. Логічна структура спору.
3. Дискусія. Особливості підготовки та проведення дискусій.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Готуючись до заняття, слід звернути увагу на тому, що судова промова базується на дотриманні досить широкого спектра риторичних вимог. Але досвід свідчить, що до найцікавіших, найефективніших належать:

1. Логічна обґрунтованість, під якою розуміється така побудова промови, що забезпечує досконалість основних тверджень та наявність повної аргументації тези. Досягнення цього відбувається внаслідок послідовного дотримання перелічених принципів: логічна визначеність, тобто однозначність

тези та використаних понять; логічна чистота, тобто відсутність внутрішніх суперечностей, недосконалих аргументів чи несумісних фактів; логічна зв'язаність, тобто наявність чіткої системи аргументації, що засновується на каузальних зв'язках, підтверджених фактами, що визнані судом у системі доказів.

2. Композиційна стрункість. Чітко побудована система аргументації має бути втілена в точні композиційні рішення, які є найадекватнішими поставленій меті. Визначаючи принципи композиційної побудови промови, слід виходити з необхідності наявності в ній всіх основних елементів. Доцільно правильно знайти зачин промови, який досить часто стає ключем до всієї промови, створює такий інтелектуальний та емоційний настрій, що здатний суттєво вплинути на судові рішення. Основна частина побудована на викладенні та аналізі головних аргументів. Звичайно судовий оратор змушений наводити всі факти, що робить промову довгою та одноманітною. Тому їх виклад повинен бути структурованим, слід враховувати необхідність зміни сприйняття однорідних фактів. Важливим може бути дотримання послідовності фактів. В той же час заключна частина має бути короткою але змістовною, оскільки саме в ній робиться основний висновок (підсумок) промови. Для подолання труднощів, що внутрішньо властиві судовій промові, доцільно використовувати різні логіко-композиційні прийоми, що розглядалися у попередніх темах курсу. Саме за рахунок цього можна досягти більшої її ефективності.

3. Культура мовлення. Найважливішим критерієм розгляду культури мовлення є її нормативність, тобто послідовне використання літературних норм мови, слововживання, структури висловлювань. Слід зважати на те, що судова промова ґрунтується на професійній термінології, що зумовлює необхідність дотримуватися норм та правил, чіткого вживання спеціальних термінів. Важливим засобом підготовки може бути аналіз помилок, що дозволяє додати більшої культури мовлення за рахунок їх усунення і повнішого використання наявного лексичного матеріалу. Складним завданням у судовій промові є поєднання двох стилів мовлення: побутового, який досить часто відбиває

фактичний бік судового розгляду, та професійного. Досвід свідчить, що оптимальним буде варіант, коли промова складається на основі професійного стилю, а побутовий стиль ілюструє, доповнює, збагачує промову. На значну увагу заслуговує техніка мовлення, яка має відповідати меті промови, її змісту. Техніка мовлення за такими її параметрами, як інтонація, темп, ритм повинна бути інваріантною, тобто гнучкою, здатною відтінити тезу чи підкреслити аргумент.

4. Полемічність. Виходячи з того, що судова промова — це завжди процесуальна дія або елемент судових дебатів, ораторові слід так її скласти і виголосити, щоб у змісті та формі промови послідовно простежувалася присутність опонента. У промові використовують традиційні засоби полеміки, які дозволяють висвітлити неаргументованість тези супротивної сторони (учасника процесу) і тим самим зміцнити свою позицію завдяки посиленій аргументації. Саме полемічні прийоми стають найдійовішим засобом “звільнення” судових дебатів від неаргументованих тез чи неправильних аргументів. Разом з тим використання таких прийомів вимагає від оратора дотримання певних принципів: правдивість, чесність, чуйність, принциповість, дисциплінованість. Ці принципи важливі ще й тому, що норми процесуального закону, як правило, містять деякі обмеження в дебатах, недотримання яких учасниками процесу призводить до негативних наслідків. Як свідчить досвід, досить вдалим риторичними прийомами є такі, як полемічна загостреність, перебільшення позиції, концентрація дій, “ефект раптовості” та ін. їх використання — ефективний засіб логіко-композиційної організації значних масивів інформації.

Разом з тим, ведення полеміки має спиратися на вміння виявляти і розвінчувати “некоректні прийоми” полеміки, які може використовувати процесуальна супротивна сторона (аргумент “до особи”, аргумент “до авторитету”, аргумент “до сили”, аргумент “до почуттів” іт. ін.). Аргументація, що ґрунтується на такій основі, може бути нейтралізована, що завжди зміцнює позицію промовця.

Досить поширеним у судовій практиці є застосування таких прийомів ведення спору, що спираються на логічні порушення, наприклад, підміна тези, обґрунтування тези неправильними аргументами, логічна диверсія, та ін. Своєчасні виявлення та аналіз згаданих прийомів, тобто логічних помилок, здатні суттєво посилювати аргументованість позицій оратора.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Культура мовлення та риторика : навч. посіб. Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів : Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2020. 323 с.
2. Мацько О. М. Практична риторика : навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2019. 239 с.
3. Молдаван В. В. Судова риторика : теорія і практика. К. : Юрінком Інтер, 2020. 496 с.
4. Баришполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. 648 с.
5. Георгізова І. Л. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Судова риторика». Черкаси, 2015. 48 с.
6. Ден Роум Говори та показуї. Мистецтво створення надзвичайних презентацій., Vivat. 2017. 273 с.
7. Докаш В. І. Риторика та культура спілкування: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 487 с.
8. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування: Навч. посібник. 2- е вид., перероб. і доп. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 224 с.
9. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво. Підручник. К.: Правова єдність, 2018. 216 с.
10. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. Посібник. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 200 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема: Доказ у публічному виступі

План

1. Докази як вид полеміки.
2. Формально-логічні закони мислення і публічного виступу.
3. Поняття та структура доказу.
4. Особливості доказів у процесі судочинства.
5. Маніпуляція. Види маніпуляторів.
6. Використання сучасних стратегій маніпулювання. Прийоми протистояння спробам вплинути на поведінку людини.
7. Логічні помилки в публічних виступах.

Завдання:

Риторичний аналіз тексту.

Прочитайте та проаналізуйте промову Плевако Ф.Н. у справі робітників Кошинської фабрики. Визначте предмет промови, вираження тези та антитези як способу доказування, виділення сумнівних фактів. Проаналізуйте манеру та культуру суперечки.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Розглядаючи питання даної теми, здобувачі мають розуміти перш за все, що полеміка – суперечка, переважно під час з'ясування питань у політичній, діловій, літературній чи художній сферах. Це різновид суперечки, що вирізняється тим, що основні зусилля її учасників спрямовані на утвердження свого погляду на обговорюване питання. У полеміці завжди має бути визначена теза, що виступає предметом суперечки, певна змістовна зв'язність, яка передбачає увагу до аргументів протилежної сторони, черговість виступів учасників суперечки.

Полеміка як різновид спілкування, що відбувається у формі інтелектуального двобою, виконує соціальну (механізм прийняття рішень), інформаційну (інтенсивний обмін інформацією) та інтелектуальну (суперечка – єдиний тренажер людського розуму) функції.

Треба звернути увагу, що основне завдання полеміки – утвердження однієї з протилежних позицій, проте необхідно пам'ятати, що головним у суперечці є досягнення істини. У полеміці неприпустимі некоректні прийоми (підміна тези,

аргумент до сили чи до невігластва, використання хибних і недоведених аргументів). У полеміці важливе значення мають, зокрема, ініціатива, нав'язування свого сценарію обговорення теми, раптовість у використанні доведення, вибір найбільш вдалого часу для викладення вирішальних аргументів.

Здобувачі мають розуміти перш за все, що закон - це необхідне, істотне, стійке, а також повторюване відношення між явищами. Існують закони природи, закони суспільства і закони мислення. Закон мислення - внутрішній, суттєвий, необхідний зв'язок між думками. Найбільш прості і, разом з тим, необхідні зв'язки виражаються в основних формально-логічних законах: 1) законі тотожності, 2) законі непротиріччя, 3) законі виключного третього, 4) законі достатньої підстави.

Основні закони логічного мислення склалися історично і є підсумком багатовікової практики пізнання і виражають такі важливі властивості правильного мислення, як його визначеність, несуперечність, послідовність, обґрунтованість, чіткість мислення, вибір «або-або» в певних «жорстких» ситуаціях. Вони мають необхідний і загальний характер, тобто єдині для всіх рас, націй, професій і застосовуються в доказах і спростуваннях.

Вивчення окреслених питань здобувачі мають здійснювати з урахуванням того, що формально-логічні закони в мисленні функціонують в якості принципів правильного міркування в ході доказу істинних суджень і теорій і спростування неправдивих суджень і помилкових гіпотез.

Окрім того, здобувачі вони мають знати:

1. Закон тотожності - один з основних законів правильного мислення, дотримання якого допомагає визначеності, точності і ясності. Закон тотожності формулюється так: «У процесі певного міркування всяке поняття і судження повинні залишатися тотожні самі собі». Формула з-на: «а є а». Закон тотожності в мисленні являє собою нормативне правило (принцип), з якого випливає, що в процесі міркування не можна підміняти одну думку інший, одне поняття іншим, інакше виникнуть логічні помилки, звані «підміною поняття» або

«підміною тези». Порухення даного закону в мисленні і міркуванні призводить до двусмислення. Ці логічні помилки часто відбуваються через вживання омонімів.

2. Закон непротиріччя формулюється так: два протилежних судження не можуть бути істинними в один і той же час і в одному і тому ж відношенні, «невірно, що а і не-а». Протиріччям вважається твердження двох протилежних суджень про один і той самий предмет, взятий в один і той же час, і в одному і тому ж відношенні. Якщо в мові людини виявлено формально-логічне протиріччя, то його мислення (і мова) вважаються неправильними, а судження - хибними. Протиріччя немає, якщо мова йде про різні предмети або про один предмет, але взятий в різному ставленні або розглянутому в різний час.

3. Закон виключного третього формулюється так: з двох суперечливих суджень одне істинно, інше помилково, а третього не дано, «а є або б, або не-б». 3-н виключного третього діє тільки щодо суперечливих (контрадікторних) суджень. Контрадікторними (суперечливими) називаються такі два судження, в одному з яких щось стверджується (або заперечується) про кожен предмет деякого безлічі, а в іншому - заперечується (або затверджується) про деякі сторони безлічі. Вони не можуть бути одночасно істинними або помилковими, завжди одне з них істинно, а інше - помилково.

4. 3-н достатньої підстави: «Будь-яка справжня думка повинна бути достатньо обгрунтованою». Формула закону: «якщо є б, то є і його підстава а». При цьому мова йде тільки про обгрунтування істинних думок, тому що достатньо обгрунтувати помилковий тезу (помилкове судження) неможливо. В якості аргументів для підтвердження істинності думки можуть бути використані істинні судження, цифровий матеріал, статистичні дані, закони науки, аксіоми, теореми.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Гончаров Г. М. Риторика і культура мови : навч. посіб. Харків. держ. акад. фіз. культури, Каф. гуманітар. наук. Харків : Панов А. М. [вид.], 2018. 179 с.

2. Зейкан Я. П., Лисак О. М., Рябець Н. М. Адвокатська техніка (підготовка до процесу і методики переконання). К. : ВД «Дакор», 2021. 618 с.
3. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді. Право. Серія 18. Економіка і право. Випуск 21, 2013. С. 164-170.
4. Колотілова Н. А. Логіка і риторика: регроспектива взаємозв'язку: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
5. Колотілова Н. А. Діалектика та риторика в творах Ф. Прокоповича. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 111 (№8). С. 258-261.
6. Колотілова Н. А. Логіка і риторика в теорії суперечки С. І. Поварніна. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип.137 (10). С. 157-161.
7. Колотілова Н. А. Взаємозв'язок логіки та риторики: методологія дослідження. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 93-97.
8. Молдован А. В. Судова промова. Навчальний посібник. К. : Алерта, 2014. 288 с.
9. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства. За ред. М. І. Хавронюка. Київ : ВД Дакор, 2016. 496 с.
10. Чалдині Роберт Переконання: революційний метод впливу на людей. Пер. з англ. Т. Микитюк. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 351 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

**Тема: Судова промова. Звинувачувальна та захисна промови у
судових дебатах**

План

1. Судова ораторська промова як особлива мовна діяльність.
2. Поняття і предмет судової промови. Призначення судової промови.
3. Основні риси судової промови, що відрізняють її від інших видів публічних промов.
4. Різновиди судових промов.
5. Композиція судової промови. Процесуальні норми та композиція.

6. Особливості структури захисної та звинувачувальної промови.

7. Судові дебати у кримінальних справах.

8. Судові дебати у цивільних справах.

Завдання:

Міні-ділова гра «Судові дебати».

Підготуйтеся до участі у рольовій грі «Судові дебати».

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Вивчаючи тему, необхідно виходити з того, що участь у судовому процесі фахівця без відповідної підготовки має розглядатися як вияв грубого порушення професійної етики та нерозуміння свого службового обов'язку.

Тому підготовка судової промови — важлива складова частина професійної діяльності юриста. Існує загальновизнана структура судової промови, що відбиває як процесуальні вимоги, так і судову практику. До основних елементів судової промови належать:

- викладення фактичних обставин справи;
- аналіз та оцінка доказів, що визнані судом як такі;
- аналіз причин та умов, що спричинили правопорушення (злочин);
- висновок щодо міри покарання та позовних вимог, тобто пропозиція моделі судового рішення;
- заключна частина, що досить часто має оціночно-етичний характер.

У цій структурі наведені лише ті елементи, що відображають специфіку судової промови, без урахування тих, що притаманні будь-якій іншій промові, а саме: вступ, звернення і т. ін.

Судова промова має являти собою цілісну структуру, всі елементи якої взаємопов'язані і взаємодіють на підставі загальної настанови оратора.

Складаючи судову промову, слід виходити з необхідності виділення чотирьох послідовних етапів підготовки:

1. Аналітичний етап. На цьому етапі визначають цільове призначення обраної процесуальної ролі. Важливим є загальнотеоретичний аналіз предмета судового розгляду. Він містить два завдання: по-перше, загальне знайомство зі

справою; по-друге, вивчення теорії питання, тобто опрацювання відповідних нормативно-правових актів, актів офіційного чи доктринального тлумачення норм, матеріалів, що узагальнюють судову практику. За свідченням А.Ф. Коні, без теоретичної визначеності судова промова набуває театральності, яка перетворює судовий процес у фарс. Разом з тим, судова промова не може перетворюватися в читання реферату з тієї чи іншої теоретичної проблеми правознавства. Правова доктрина не визнається джерелом права, тому звернення до неї буде корисним за умов відсутності чи неоднозначності офіційних тлумачень тих чи інших положень закону, що має бути застосовано при розгляді справи. Наявність доктринального тлумачення підсилює аргументацію промови.

2. Стратегічний етап. На цьому етапі слід проаналізувати структурованість судового процесу, тобто визначити його учасників, мету виступу і спрогнозувати хід процесу, його можливі варіанти. Головним підсумком даного етапу, як правило, стає план виступу з висуванням основної тези.

3. Тактичний етап. За змістом — це найбільш трудомісткий етап, оскільки він передбачає глибоке вивчення матеріалів справи з метою добору найвагоміших аргументів. Водночас формується схема доказування і провадиться пошук достатніх аргументів. Зовнішнім його підсумком, як правило, є тезовий виклад промови або її розгорнутий план. Не існує загальної вимоги щодо обов'язковості повного письмового викладу судової промови. Можливість імпровізації завжди залишається. Однак у деяких випадках корисно мати повний письмовий текст і намагатись максимально повно йому слідувати. Це особливо важливо за умов фіксації судового процесу технічними засобами, коли опонент може скористатися “невдалими імпровізаціями” або “емоційними перебільшеннями”.

4. Редакційний етап. На основі визначеної структури доказування (тобто розгорнутого плану) відбувається узагальнення матеріалу, підготовленого на попередньому етапі, укладається і редагується текст промови. Особливого

значення під час редагування надається створенню наочності та досягненню мовленнєвої досконалості промови. Це передбачає правильний підбір слів, особливо спеціальних термінів, грамотну побудову синтаксичних конструкцій, добір прикладів, цитат тощо. Досить часто корисною стає імітація промови з її хронометруванням та робота над інтонацією, темпом мовлення.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура . Редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім.. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
2. Кацавець Р. С. Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні аспекти : Монографія К.: Центр навч. літератури, 2014. 150 с.
3. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства : навч. посіб. Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. К. : КНУТД, 2013. 245 с.
4. Золоті сторінки обвинувальних промов українських прокурорів. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України ; [редкол. : Пшонка В. П. та ін. ; упоряд. : Власова Г. П. та ін.]. К. : Алерта, 2013. 768 с.
5. Лапкін А. В. Правова природа обвинувальної промови прокурора та вимоги до неї. Проблеми законності : зб. наук. пр. відп. ред. В. Я. Тацій. Х. : Нац. ун-т «ЮАУ імені Я. Мудрого», 2013. Вип. 122. С. 207- 215.
6. Пантелюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення. ЦУЛ, 2020. 224 с.
7. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2014. 280 с.
8. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч. посібник. К., 2014. 172 с.
9. Чалдині Роберт Психологія впливу. Пер. з англ. М. Скоробогатова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 366 с.

10. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. К.: Алерта, 2014. 171 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Спілкування із судовою аудиторією

План

1. Оратор як керівник процесу мисленнєво-мовленнєвої діяльності аудиторії.
2. Характеристика й ознаки судової аудиторії.
3. Елементи раціональні та емоційні в судовій промові.
4. Етика і психологія в судовій промові.

Теми рефератів

1. Способи подолання страху перед аудиторією.
2. Невербальні засоби впливу на аудиторію. Форми невербального впливу на аудиторію.
3. Невербальні засоби спілкування.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Здобувачі мають розуміти, що взаємодія оратора з аудиторією — це складний інтелектуально-емоційний процес, у якому оратор є організатором та керівником процесу мисленнєво-мовленнєвої діяльності слухачів, бо через свою промову оратор створює відповідну атмосферу спілкування, впливає на свідомість та почуття аудиторії, сприйняття та засвоєння нею нових знань або інформації, перетворення цих знань у переконання, частину тих духовних цінностей які формують світогляд та зумовлюють мотиви поведінки людини.

Необхідно усвідомити, що спілкування із судовою аудиторією – одне з важливих завдань судового ратора. Тут мають гармонійно поєднуватися засоби переконуючої комунікації. Це високий професіоналізм, етичні засади, красномовство ратора, його майстерність публічно говорити. Судова аудиторія – це певна кількість людей у залі судового засідання, які беруть участь при розгляді справи або цікавляться нею. Умовно її можна розподілити на чотири групи: професійні учасники процесу; представники громадськості; учасники

процесу, зацікавлені у вирішенні справи; публіка, яка прийшла з різних мотивів і спонукань.

Практика показує, що у залі судового засідання особливої уваги, терпіння, такту, почуття міри потребує четверта група – публіка. Адже вона рідко буває однорідною за своїм складом (хіба що у виїзних засіданнях суду, коли слухається справа за місцем роботи підсудного). Тож, як правило, одні приходять до суду підтримати рідних, близьких, знайомих; інші – послухати, як вирішуються справи про правопорушення тощо. Судовий ритор має добре знати аудиторію, її мотиви, інтереси, переконання. Оскільки склад слухачів неоднорідний, то, можуть виникати труднощі в установленні контакту із аудиторією. Для того, щоб досягти взаєморозуміння, слід враховувати емоційний стан, рівень уваги, готовність вступити в контакт, зацікавленість слухачів, їх вік і професійне спрямування.

Важно пам'ятати, що на підставі наукових міркувань та власних практичних переконань, оратор завойовує увагу аудиторії не категоричністю своїх суджень, а такою побудовою, яка привела б слухачів до його висновку. Потрібно бути переконливим, а не категоричним. Перебільшене нав'язування своєї думки викликає негативне відношення. Слід проявляти витримку і довір'я до розуміння суддів. Судова промова має будуватися з урахуванням індивідуальних особливостей суддівського сприймання, яке формується у ході процесу, за його проявленням оратор має уважно стежити.

Атмосфера судової аудиторії – завжди має бути у полі зору ритора. Її увага і подальша стабільність досягається й іншими риторськими прийомами. Наприклад, виголошенням початкових фраз (Вельмишановні судді! Прошу звернути на це увагу! Послухайте, будь ласка); посиленням емоційного впливу, що відповідно настроює слухачів.

Під час промови оратор виконує низку функцій, серед яких головними є комунікативна, просвітницька та виховна. Комунікативна функція реалізується через встановлення, утримання та закріплення контакту між оратором і аудиторією завдяки звуковому та візуальному каналам. Постійно спостерігаючи

за аудиторією, оратор має можливість у будь-який момент оцінити реальний стан слухачів за елементами зворотного зв'язку та в разі необхідності скорегувати свій виступ, використовуючи певні тактичні прийоми. Оратор створює необхідну атмосферу в аудиторії та будує свої відносини з нею. Реалізуючи просвітницьку функцію, оратор передає нові знання, коментує, роз'яснює та уточнює різноманітну інформацію, тлумачить і аналізує різні практичні та теоретичні положення, певні поняття, терміни тощо, намагаючись створити гносеологічний образ предмета розмови, вплинути на розум та почуття слухачів, змінити стан аудиторії відповідно до поставленої мети. Розширюючи світогляд та формуючи певну систему знань слухачів, оратор одночасно виконує виховну функцію, закріплюючи у свідомості аудиторії певні принципи поведінки. Досвідчений оратор демонструє особистим прикладом самостійність мислення, чесність, єдність слова і справи, відповідність особистої поведінки тим ідеям, які він виголошує у своєму виступі, вимогливість до себе та оточуючих, такт і повагу до людей, щирість та відкритість для спілкування.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Донченко О. І. Колективізм і індивідуалізм як фактори формування правового менталітету. *Правова держава*, 2017. № 28. С.13-20.
2. Лашта Р. Б., Береза Р. П., Тицький І. А., Лашта О. О. Фактори впливу на формування культури мови військовослужбовця як педагогічна проблема. *Інноваційна педагогіка*. Т. 2. Випуск 53, 2022. С. 73-79.
3. Ницета В. Риторика. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 220 с.
4. Овчиннікова А. Риторика як суспільно-культурне явище. К.: Ascania Books, 2021. 176 с.
5. Ораторське мистецтво : підручник. За ред. М. П. Требіна, Г. П. Клімової. Х. : Право, 2013. 207 с.
6. Сивачук Н. П. Академічна риторика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін-т філології та сусп.-вознав., Наук.-дослід. лаб. «Театр слова». Умань, 2013. 374 с.

7. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро: Моноліт-Bizz. 2018. 304 с.
8. Флемінг К. Говорити легко і невимушено. Як стати приємним співрозмовником. К.: КСД, 2020. 240 с.
9. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч. посібник. К., 2014. 172 с.
10. Чалдині Роберт Переконавання: революційний метод впливу на людей. Пер. з англ. Т. Микитюк. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 351 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Мова права

План

1. Різновиди ділового красномовства.
2. Мова права, її особливості.
3. Стилї мови права.

Теми рефератів

1. Мовлення юриста.
2. Мовлення судді.
3. Методики розвитку вмінь і навичок професійного мовлення.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Вивчаючи тему, здобувачі мають тримати у полі зору те, що основним будівельним матеріалом у будь-якій сфері професійної діяльності юриста є слово. Лекції на правові теми, промови державного обвинувача й адвоката в судовому процесі, виголошення обвинувального вироку, судові рішення тощо справляють виховний вплив на присутніх. Тому до всіх виступів юриста ставляться високі вимоги з погляду не тільки їхньої політичної витриманості та юридичної грамотності, а й стилістики. Юридична мова у кожній із названих комунікативно-функціональних галузей характеризується певним набором

специфічних рис, функцій, сукупністю мовних засобів, композиційною системою функціональних різновидів і жанрово-ситуативних стилів.

Немає жодних підстав включати до одного стильового типу мови такий розмаїтий спектр жанрів, як, наприклад, заява про відпустку, доповідна записка по службі, розписка, доручення, протоколи зборів чи засідань та ін. і тексти конституції країни, урядових постанов, законів, постанов суддів тощо. Тим більше, що ці дві групи жанрових форм (офіційна і неофіційна) суттєво відрізняються одна від одної не лише функціями, а й своєю мовною структурою та синтаксичною модальністю». Ось чому юридична стилістика (підгалузь юридичної лінгвістики, що має на меті виявити стилістичну диференціацію юридичного мовлення, особливості функціонування та способи використання мовних засобів у різних комунікативних сферах і ситуативних стилях юридичного мовлення) оперує такими основоположними стилістичними поняттями і категоріями, як функціональний стиль, підстиль, стилістичні засоби, стильові ознаки (риси), стилістичні ресурси, стилістична норма, текст, жанр, жанрово-ситуативний стиль тощо.

Мова права як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, багаторівневу, відкриту та стилістично диференційовану систему.

Рекомендовані джерела до вивчення теми

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура . Редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
2. Гапотій В. Д., Куліда О. О. Основи ораторського мистецтва: навчально-методичний посібник. Мелітополь, 2019. 168с.
3. Каньоса П. С. Риторика : навч. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2014. 207 с.

4. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво. Підручник. К.: Правова єдність, 2018. 216 с.
5. Ковальов Б. Мистецтво слова. К: Центр навчальної літератури, 2020. 114 с.
6. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 496 с.
7. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. Посібник. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 200 с.
8. Овчиннікова А. П. Тенденції розвитку сучасної риторики. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 18. О.: Юрид. літ., 2013. С.69 – 74.
9. Ораторське мистецтво : підручник. За ред. М. П. Требіна, Г. П. Клімової. Х. : Право, 2013. 207 с.
10. Шелюх О.М., Андріянова О.Я., Василько З.С. Військова риторика: практикум. Львів: НАСВ, 2019. 368 с.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Контрольна робота за змістовним модулем 2 у формі тестових завдань. Тестові завдання для контрольних робіт складаються з 30 питань і відповідають змісту навчального матеріалу відповідного змістовного модуля. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 1 бал.

Питання для підготовки до контрольної роботи

1. Судова риторика та судова ораторська майстерність: визначення та особливості.
2. Особливості професійного (ділового) спілкування юриста.
3. Закони ораторської діяльності.
4. Мовленнєва культура. Культура мови юриста.
5. Культура мовлення як ознака загальної культури та рівня освіти мовця.
6. Якості та ознаки переконливого мовлення.
7. Поняття риторичного ідеалу.

8. Риторика в повсякденному житті.
9. Основні етапи розвитку судового красномовства. Значимість законів Солона у розвитку судового красномовства.
10. Судове красномовство Давньої Греції.
11. Еволюція судових інститутів та судового красномовства у Давньому Римі.
12. Судова реформа 1864 року в Україні: її зміст та вплив на судове красномовство того часу.
13. Видатні оратори України ХХ століття.
14. Видатні судові оратори Давньої Греції.
15. Цицерон – автор промов у цивільних та кримінальних справах.
16. Судова риторика у новітню епоху історії України.
17. Полеміка у судовому красномовстві.
18. Історія мистецтва суперечки.
19. Суперечка та її різновиди.
20. Полемічні «хитрощі» у суперечці.
21. Питання та відповіді у процесі судочинства.
22. Культура сперечання.
23. Види спору. Логічна структура спору.
24. Дискусія. Особливості підготовки та проведення дискусій.
25. Докази як вид полеміки.
26. Формально-логічні закони мислення і публічного виступу.
27. Поняття та структура доказу.
28. Особливості доказів у процесі судочинства.
29. Маніпуляція. Види маніпуляторів.
30. Використання сучасних стратегій маніпулювання. Прийоми протистояння спробам вплинути на поведінку людини.
31. Логічні помилки в публічних виступах.
32. Судова ораторська промова як особлива мовна діяльність.
33. Поняття і предмет судової промови. Призначення судової промови.

34. Основні риси судової промови, що відрізняють її від інших видів публічних промов.
35. Різновиди судових промов.
36. Композиція судової промови. Процесуальні норми та композиція.
37. Особливості структури захисної та звинувачувальної промови.
38. Судові дебати у кримінальних справах.
39. Судові дебати у цивільних справах.
40. Оратор як керівник процесу мисленнєво-мовленнєвої діяльності аудиторії.
41. Характеристика й ознаки судової аудиторії.
42. Елементи раціональні та емоційні в судовій промові.
43. Етика і психологія в судовій промові.
44. Способи подолання страху перед аудиторією.
45. Невербальні засоби впливу на аудиторію. Форми невербального впливу на аудиторію.
46. Невербальні засоби спілкування.
47. Різновиди ділового красномовства.
48. Мова права, її особливості.
49. Стилi мови права.
50. Мовлення юриста.
51. Мовлення судді.
52. Методики розвитку вмiнь i навичок професiйного мовлення.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Судова риторика та судова ораторська майстерність: визначення та особливості.
2. Особливості професійного (ділового) спілкування юриста.
3. Закони ораторської діяльності.
4. Основні етапи розвитку судового красномовства.
5. Значимість законів Солона у розвитку судового красномовства
6. Судове красномовство Давньої Греції.
7. Видатні судові оратори Давньої Греції.
8. Еволюція судових інститутів та судового красномовства у Давньому Римі.
9. Цицерон – автор промов у цивільних та кримінальних справах.
10. Судова реформа 1864 року в Україні: її зміст та вплив на судове красномовство того часу.
11. Видатні оратори ХХ століття.
12. Судова риторика у новітню епоху історії України.
13. Змагальність судового процесу.
14. Полеміка у судовому красномовстві.
15. Судові дебати як форма полеміки в суді.
16. Процесуальні позиції учасників судових дебатів.
17. Характеристика запитань і відповідей у полеміці.
18. Докази та заперечення (спростування) в судовій суперечці.
19. Допустимі прийоми полеміки в суді.
20. Види полемічних «хитрощів» та шляхи їх нейтралізації.
21. Поняття, структура та основні види доказу.
22. Правила і помилки у висуненні тези, аргументації та демонстрації.
23. Судова промова як визначальний елемент судових дебатів.
24. Призначення та мета судової промови.
25. Особливі риси судової промови.
26. Судова промова як монолог.
27. Діалогічність судової промови.

28. Етапи підготовки судової промови.
29. Визначення тактики судового оратора: принципи, способи, прийоми.
30. Особливості композиції судової промови.
31. Обов'язкові композиційні елементи звинувачувальної та захисної промов.
32. Репліка як форма прояву полеміки в суді.
33. Психологічний та етичний аспекти діяльності судового оратора.
34. Вимоги до мовленнєвої поведінки судового оратора.
35. Система мовних засобів у юридичній галузі, їх особливості.
36. Стилiстична диференційованiсть юридичної мови.
37. Мовленнєві кліше у тексті судової промови.
38. Елементи раціональні і емоційні в судовій промові.
39. Засоби мовної виразності (прислів'я, приказки, яскраві образи, гумор) у судовій промові.
40. Культура юридичного документа.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Методичні рекомендації до написання реферату

Реферат — аналітичний огляд джерел інформації. Причому даний огляд повинен бути продуктивного типу, тобто містити творче осмислення реферованих джерел. Реферат широко застосовується в навчальному процесі як спосіб оцінювання не тільки знань здобувача, а ще і його вміння опрацьовувати та аналізувати джерела інформації. Виконання здобувачем реферативних робіт стимулює творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи.

Вимоги до написання реферату:

- здобувач самостійно обирає серед запропонованих викладачем тем рефератів, які містяться після плану кожного практичного заняття;
- реферат має бути написаний українською мовою;
- реферат повинен містити глибоке наукове дослідження, грамотно написана та акуратно оформлений (вирівнювання по ширині, без переносів);
- текстовий редактор – *Microsoft Word*, формат сторінки А4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова, поля – 20 мм; гарнітура – *Times New Roman*, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- наступний рядок – текст з абзацним відступом 1,25 см;
- обсяг повинен бути таким, щоб повністю розкрити суть тематики та містити всі необхідні структурні елементи. Рекомендовано не менше 10 та не більше 20 сторінок;
- посилання на літературу подається у тексті статті обов'язково у квадратних дужках, двома цифрами, де перше число означає порядковий номер у списку використаних джерел, друге – номер сторінки цитованої роботи. Наприклад: [2, с. 34];
- список використаних джерел під назвою «*Список використаної літератури*» (жирний шрифт, курсив, вирівнювання по центру, кегель 14) розміщується наприкінці тексту і повинен оформлятися відповідно до ДСТУ

8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання».

- література надається гарнітурою – *Times New Roman*, кеглем – 12, міжрядковий інтервал – 1, стиль – *Normal*;
- зазначення видавництва та загальної кількості сторінок для друкованих видань є обов'язковим.
- захист реферату проходить на практичному занятті. Час виступу 5-7 хвилин. Перевіряється володіння матеріалом викладеним в рефераті та загальне розуміння за тематикою реферату. Оцінювання захисту проводиться згідно наведеної нижче методики оцінювання;
- у разі, якщо заняття відбувається в он-лайн форматі, можливо підготувати презентацію з данної теми.
- роздруковану роботу здобувач здає викладачеві, а у разі он-лайн навчання пересилає на електронну пошту викладача: donchenko@onu.edu.ua

Зразок титульного аркуша

<p>МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА</p> <p>Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права</p> <p>Реферат з Філософії права тема</p> <p style="text-align: right;"><i>Прізвище здобувача</i></p> <p>Одеса, 2023</p>

Методичні рекомендації до виконання завдань
до практичних занять 1, 2, 4, 5

Завдання до практичних занять 1, 2, 4, 5 — поглиблення та уточнення знань, набутих на лекціях і в процесі самостійної роботи, детальний розгляд здобувачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та

утворювання вмінь та навичок їх практичного застосування через індивідуальне виконання відповідно до сформульованих завдань, тобто формування інтелектуальних та риторичних умінь. Причому, виконання даного завдання повинно містити творче осмислення набутих знань. Практичні завдання застосовується в навчальному процесі як спосіб оцінювання не тільки знань здобувача, його вміння опрацьовувати та аналізувати джерела інформації, а ще і практичне втілення набутих знань. Виконання здобувачем практичного завдання стимулює творчі здібності та дозволяє повністю розкрити його потенціал до самостійної роботи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ БАЛІВ

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за різними видами роботи

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
- Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	від 0 до 5
- Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації; виконання завдання до теми	від 0 до 5
Періодичний контроль:	
- Контрольна робота за змістовним модулем у формі тестування	Від 0 до 30

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 бали	Здобувач не є присутнім на практичному занятті.
	1 бали	Здобувач є присутнім на практичному занятті, але не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	2 бали	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.
	3 бали	Здобувач бере участь в практичному занятті; відповідає на поставленні питання; виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує фрагментарні знання літературних джерел; показує невміння аналізувати і порівнювати типи праворозуміння.
	4 бали	Здобувач бере активну участь в практичному занятті; виступає, задає питання, доповнює попередні виступи; використовує порівняльний аналіз попередніх тем; показує глибокі знання понятійного апарату і літературних джерел; здатний самостійно аналізувати факти, явища і процеси правової реальності в їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні; критично оцінювати правову дійсність, соціальні процеси, політичні, економічні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події
	5 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні аргументи; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих	0 бали	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет; не виконане завдання.
	1 бал	Доповідь виконано самостійно, проте не опрацьована актуальність

тем: доповідь та демонстрація презентації; виконання завдання		теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам; завдання виконано, але тема не розкрита.
	2 бали	Доповідь виконано самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами, інформацію подано з посиланням на джерела, однак вони оформлені із помилками; завдання виконано, але містить неточності, здобувач усно пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється.
	3 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням невіршених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; завдання виконано, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита.
	4 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, актуальність теми повністю розкрита; головні проблеми судової риторики розглянуто із порівнянням з попередніми темами; теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно пояснює матеріал, наводить недоліки і переваги відповідних джерел права; у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; завдання виконано, здобувач усно пояснює матеріал, наводить приклади судових промов; у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита.
	5 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невіршених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження; інформація у презентації містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними; завдання виконано, здобувач вільно доповідає відповідно до теми та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний.
Контрольна робота за змістовними модулями у	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	1 бал	Відповідь на запитання правильна.

формі тестування		
---------------------	--	--

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за результатами поточного, періодичного та підсумкового контролю

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
Змістовий модуль 1. Загальна риторика		
Тема 1. Судове красномовство як складова професіоналізму юриста	0 – 5 (опитування) 0-5 (завдання)	0-10
Тема 2. Історія судового красномовства.	0 – 5 (опитування) 0-5 (завдання)	0-10
Змістовий модуль 2. Теоретичні основи судової риторики		
Тема 3. Судова полеміка	0 – 5 (опитування) 0-5 (реферат, презентація)	0-10
Тема 4. Доказ у публічному виступі	0 – 5 (опитування) 0-5 (завдання)	0-10
Тема 5. Судова промова. Звинувачувальна та захисна промови у судових дебатах	0 – 5 (опитування) 0-5 (завдання)	0-10
Тема 6. Спілкування із судовою аудиторією	0 – 5 (опитування) 0-5 (реферат, презентація)	0-10
Тема 7. Мова права	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (реферат, презентація)	0-10
Контрольна робота за змістовним модулем 2 (тестування)	0 – 30 (тестування)	0 - 30
Загалом сума балів		0 - 100

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за темами

Поточний та періодичний контроль							Сума балів
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	
0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	0-10	
0-20		0-50				70	
-		Контрольна робота * за змістовним модулем 2 0 - 30				30	
						100	

T1, T2 ... T7 – теми лекцій

* Примітка: Контрольна робота за змістовним модулем здійснюється у формі тестових завдань після завершення вивчення навчального матеріалу змістового модуля 2. Тестові завдання для контрольної роботи складаються з 30 тестових завдань і відповідають змісту навчального матеріалу змістовного модуля 2. За кожну правильну відповідь на одне тестове завдання здобувач отримує 1 бал.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Основна

1. Гончаров Г. М. Риторика і культура мови : навч. посіб. Харків. держ. акад. фіз. культури, Каф. гуманітар. наук. Харків : Панов А. М. [вид.], 2018. 179 с.

Режим доступу:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=Гончаров%20Г$)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=Гончаров%20Г\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=Гончаров%20Г$)

2. Діомідова О. Ю. Еволюція мовного дискурсу в судових промовах видатних юристів XIX – XX ст. : монографія. Харків, 2015. 199 с.

Режим доступу:

https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2015/Diomidova_2015_mon.pdf

3. Єгорова Т. Д. Ефективна комунікація: публічний виступ : навч. посіб. / Т. Д. Єгорова ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. - Київ : НАДУ, 2018. - 162 с.

Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

4. Культура мовлення та риторика : навч. посіб. Глухів. нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів : Глухів. НПУ ім. О. Довженка, 2020. 323 с.

Режим доступу:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=UJRN&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3DШ141.14-937.3%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=UJRN&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3DШ141.14-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=UJRN&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3DШ141.14-937.3%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

[937.3%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=UJRN&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3DШ141.14-937.3%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

5. Куньч З. Й. Риторика : підручник Нац. ун-т «Львів. Політехніка». Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2016. 494 с.

Режим доступу:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=Куньч%203\\$](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=A=&S21COLORTERMS=1&S21STR=Куньч%203$)

6. Мацько О. М. Практична риторика : навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2019. 239 с.

Режим доступу:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%21NBUV\\$%3C.%3E%29%2A%28%3C.%3E%29%3D%20%28%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%21NBUV$%3C.%3E%29%2A%28%3C.%3E%29%3D%20%28%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

7. Поліщук А. С. Риторика Давньої Греції: доарістотелівський період: навч. посіб. Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т філології. Київ : Логос, 2018. 354 с.

Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe

8. Теслюк В. М. Основи красномовства : навч. посіб. / Теслюк В. М. ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ : Ліра-К, 2020. 523 с.

Режим доступу:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%21NBUV\\$%3C.%3E%29%2A%28%3C.%3E%29%3D%20%28%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%21NBUV$%3C.%3E%29%2A%28%3C.%3E%29%3D%20%28%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

9. Требін М. П. Ораторське мистецтво: підручник за ред. проф. М. П. Требіна і Г. П. Клімової ; Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 207 с.

Режим доступу:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%21NBUV\\$%3C.%3E%29%2A%28%3C.%3E%29%3D%20%28%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3E%3D%21NBUV$%3C.%3E%29%2A%28%3C.%3E%29%3D%20%28%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20)

T=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3DШ7%20я73-
1%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=GOD&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21R
EF=10&S21CNR=20

10. Царьова І. В., Грицай І.О. Культура професійного мовлення юриста : навчальний посібник. К.: «ХайТек Прес», 2017. 140 с.

Режим доступу: <http://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3726/1/Царьова.pdf>

Додаткова література

1. Баришполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія. Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. 648 с.
2. Береза Т. А. Гарна мова – одним словом: словник вишуканої української мови. Львів: Априорі, 2015. 420 с.
3. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т.19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура. Редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
4. Гавел В. Промови та есеї. Комора, 2016. 144 с.
5. Гапотій В. Д., Куліда О. О. Основи ораторського мистецтва: навчально-методичний посібник. Мелітополь, 2019. 168с.
6. Голубчик Н., Кучерук О., Горошкіна О. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика. К.: КНТ, 2018. 258 с.
7. Георгізова І. Л. Навчально-методичний посібник з дисципліни «Судова риторика». Черкаси, 2015. 48 с.
8. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2013. 416 с.
9. Гринь О. Д., Донченко О. І. Питання сучасного стану правосвідомості: особливості формування та проблеми вдосконалення. *Науковий вісник Одеського Національного університету*. 2014. том 19. Випуск 3 (24). С. 7-16.
10. Грицаєнко Л. М. Основи красномовства : навч. посіб. Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. К. : КНУТД, 2013. 245 с.

11. Ден Роум Говори та показуй. Мистецтво створення надзвичайних презентацій., Vivat. 2017. 273 с.
12. Джеймс Борг Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування. ФБ722058У.: 2019. 304 с.
13. Докаш В. І. Риторика та культура спілкування: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2016. 487 с.
14. Донченко О. І. Колективізм і індивідуалізм як фактори формування правового менталітету. *Правова держава*, 2017. № 28. С.13-20.
15. Донченко О. І. Правовий менталітет українського суспільства як фактор правотворчості. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3 (61). С. 5-1.
16. Загородній А. Г. Наукова дипломатія в умовах повномасштабної війни в Україні (виступ на зустрічі президентів та представників академій наук з нагоди започаткування довгострокової програми підтримки українських колективів при Польській академії наук, здійснюваної у співпраці з Національною академією наук США та іншими партнерами) [Електронний ресурс] / А. Г. Загородній // Вісник Національної академії наук України, 2023. № 7. С. 3-8.
17. Зейкан Я. П., Лисак О. М., Рябець Н. М. Адвокатська техніка (підготовка до процесу і методики переконання). К. : ВД «Дакор», 2021. 618 с.
18. Золоті сторінки обвинувальних промов українських прокурорів. Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України ; [редкол. : Пшонка В. П. та ін. ; упоряд. : Власова Г. П. та ін.]. К. : Алерта, 2013. 768 с.
19. Зусін В. Я. Етика та етикет ділового спілкування: Навч. посібник. 2- е вид., перероб. і доп. К.: Центр навчальної літератури, 2015. 224 с.
20. Каньоса П. С. Риторика : навч. посіб. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2014. 207 с.
21. Кацавець Р. С. Мистецтво переконання і впливу в суді. *Право. Серія 18. Економіка і право*. Випуск 21, 2013. С. 164-170.
22. Кацавець Р. С. Ораторське мистецтво. Підручник. К.: Правова єдність, 2018. 216 с.

23. Кацавець Р. С. Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника у кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні аспекти : Монографія К.: Центр навч. літератури, 2014. 150 с.
24. Ковальов Б. Мистецтво слова. К: Центр навчальної літератури, 2020. 114 с.
25. Колотілова Н. А. Логіка і риторика: регросиєктива взаємозв'язку: монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 272 с.
26. Колотілова Н. А. Специфіка взаємозв'язку логіки і риторики в «Логіці» А. Арно і П. Ніколя. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип.75 (№8). С. 278-280.
27. Колотілова Н. А. Особливості концепції риторики Б. Ламі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2014. № 4 (118). С. 16-19.
28. Колотілова Н. А. Діалектика та риторика в творах Ф. Прокоповича. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 111 (№8). С. 258-261.
29. Колотілова Н. А. Логіка і риторика в теорії суперечки С. І. Поварніна. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип.137 (10). С. 157-161.
30. Колотілова Н. А. Логіка і риторика в дослідженнях аргументативної проблематики початку ХХІ ст. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 2. Філософські науки. С.69-72.
31. Колотілова Н. А. Взаємозв'язок логіки та риторики: методологія дослідження. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 93-97.
32. Красницька О. В. Спадщина риторів та ораторів доби античності в ораторській діяльності сучасного викладача. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 2(104), 2022. С. 52-63.
33. Куньч З., Городиловська Г., Шмілик І. Риторика: підручник. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 496 с.
34. Кучин П. З. «Поетика» та «Риторика» Аристотеля як фундаментальна робота для розвитку професійного сценічного мистецтва. *Креативний простір*, 2023. № 12. С. 37-38.

35. Кушнір Р. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодували стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 249 с.
36. Лапкін А. В. Правова природа обвинувальної промови прокурора та вимоги до неї. Проблеми законності : зб. наук. пр. відп. ред. В. Я. Тації. Х. : Нац. ун-т «ЮАУ імені Я. Мудрого», 2013. Вип. 122. С. 207- 215.
37. Лашта Р. Б., Береза Р. П., Тицький І. А., Лашта О. О. Фактори впливу на формування культури мови військовослужбовця як педагогічна проблема. Інноваційна педагогіка. Т. 2. Випуск 53, 2022. С. 73-79.
38. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста: навч. Посібник. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. 200 с.
39. Молдован В. В. Судова риторика. К.: Юрінком Інтер, 2020. 496 с.
40. Молдован А. В. Судова промова. Навчальний посібник. К. : Алерта, 2014. 288 с.
41. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства. За ред. М. І. Хавронюка. Київ : ВД Дакор, 2016. 496 с.
42. Нищета В. Риторика. К.: Центр навчальної літератури, 2021. 220 с.
43. Овчиннікова А. Риторика як суспільно-культурне явище. Ascania Books. 2021. 176 с.
44. Овчиннікова А. П. Тенденції розвитку сучасної риторики. Актуальні проблеми держави і права. Вип. 18. О.: Юрид. літ., 2013. С.69 – 74.
45. Ораторське мистецтво : підручник. За ред. М. П. Требіна, Г. П. Клімової. Х. : Право, 2013. 207 с.
46. Пантелюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення. ЦУЛ, 2020. 224 с.
47. Риторика : навч.-метод. посіб. / уклад. Лариса Мафтин ; відп. ред. С. Романюк. Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича : Рута, 2020. 343 с.
48. Сивачук Н. П. Академічна риторика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, Ін-т філології та сусп.- взнав., Наук.-дослід. лаб. «Театр слова». Умань, 2013. 374 с.

49. Степура А. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро: Моноліт-Bizz. 2018. 304 с.
50. Флемінг К. Говорити легко і невимушено. Як стати приємним співрозмовником. К.: КСД, 2020. 240 с.
51. Хміль Ф. І. Ділове спілкування: Навч. посібник. К.: Академвидав, 2014. 280 с.
52. Ціватий В. Г. Ораторське мистецтво, комунікація та концепт «хутба» : політико-дипломатичні та інституціональні особливості арабського середньовічного красномовства доісламського періоду. *Нотатки сучасної науки*. 2023. № 5. С. 15-16.
53. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навч. посібник. К., 2014. 172 с.
54. Чалдині Роберт Психологія впливу. Пер. з англ. М. Скоробогатова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 366 с.
55. Чалдині Роберт Переконавання: революційний метод впливу на людей. Пер. з англ. Т. Микитюк. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 351 с.
56. Шелюх О.М., Андріянова О.Я., Василько З.С. Військова риторика: практикум. Львів: НАСВ, 2019. 368 с.
57. Ясинок М. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. К.: Алерта, 2014. 171 с.
58. Ясинок М. М., Ясинок Д. М. Судові дебати: право, психологія, риторика: наук.-практ. посібн. Вид. 3-тє, доповн. і переробл. Київ: Алерта, 2023. 176 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. <http://www.nbuv.gov.ua> - Національна бібліотека імені В.І. Вернадського
2. <http://lib.onu.edu.ua/> - Наукова бібліотека імені І.І. Мечникова
3. <https://pidru4niki.com/pravo/> - Навчальні матеріали онлайн

Навчальне видання

Судова риторика

Електронні методичні рекомендації
до практичних занять з курсу для здобувачів
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»

Укладач

Гринь Оксана Дмитрівна

Електронне практичне видання

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифт Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна з
програмним забезпеченням для читання файлів формату
PDF. Обсяг 0,8 МБ.

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.

Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058